

חיים גורי

עיר פצע

יש לי עיר נוספת משלי כמו דם שיש בו עדר יין
ועדר זפת.
עיר אבנים גדולות וברזל קרוע.
מחציתה בשלע;
מחציתה מעופפת, דואה לה, אל שמי מלך עליה,
אור יקרות עד הלילה.
עיר הרים, ראשי לא מכאן לה, נופלת אל גיא,
מתעלפת לה שם
מתנפצת.
זונקה לה,
עולה ועולה בבדידות מגדליה,
מאהבת בשמים.
עיר געגועית, עיר נוספת
בנוית צעקות חנוקות.
יש לי עיר פצע.

הנחה אלפי, תשכ"ה

חיים גורי

אני הולך בעיר, שבאביה, כמו מכניסי אורחים,
פותחים את שעריה,
מקדמים, מדוע לא, בשקט, עוד כאב אחד.
אין לי מה להוסיף לצעקותיה.
בשנים האחרונות
הכל נפצע והכל נאמר.
וכך אני הולך כמו סכנה פוחתת
ומדבר אל קירותיה הזרים
כמו ידמיהו ליגה ד', ללא מתרגמן.
הדם אשר הקדים אותי על אבניה
היה מזמן לשקט ולזמן.

"הראש גלילי" תש"ז

אריה זקס

בירושלים, מבט זרוק

בערב הזרוק הזה מאברתור
אני זורק מבט במסלול גבה קשת
מעל הר ציון, מעל הר הזיתים,

כמו אלוף חובטים שרירי ועצום
בשער כדור-בסיס אמריקני

או כמו פצצה של מרגמה טו אינג'
הנוחתת רחוק, במדבר יהודה,
נחיתה רכה, שלוחה ועקרה.

הסבר האורף, תש"ח

פי הצמחים עם אחר
 מאתנו,
 חוץ מעצי הזית
 שהם חכמים ועצובים כאנשים.
 וכאשר מלך זר ואויב
 מכפיש שיכותנו לעיר
 שנביא אוהב
 תלה על צנארה
 ספרים נפך וכדכד -
 נרעדות כמו לבי צמרות הכסף,
 וכאשר מלך זר ואויב
 מכפיש אהבתנו הנוראה
 לעיר דוד -
 שומעים השרשים
 של עץ הזית איך לוחש דמו
 של החיל הקטן
 בתוך העפר:
 העיר רובצת על חיי.

זלדה
 מקום של אש
 אור הדים אור חי
 אהוב נושב
 בקש למענו רחמים
 מן העליון על כל.
 מקום של אש
 מקום של בכי
 מקום של טרוף -
 גם חתן וכלה
 רחמי שמים מבקשים
 שלא יתפורר האפק.
 בלבים וחתולים נבהלים.
 רק בצמחים לא נדלחים
 עסיסים
 פסיעה מן התהום,
 רק בפרחים המתיקות לא נסוגה
 פסיעה מן המות.

"הקואט לא אש"
 אנשאיצי גאלה

אמיר גלבע

דעתי בחלום החלום לא כחלום יעוף.
 דעתי בחלום החלום חולמים בי רבואות.
 נפקחתי. חצות. מי מאיר כאור יום חשכת לילה.
 ושמש עומד דום בחלון בחלום כביום ההוא בגבעון אופר.
 הנה הנה קרב הלילה אשר הוא יום ולא לילה
 ויום התמיד בא בחצי הלילה. וכבר הוא לא יעריב.
 ובקר אור מזהיב. נפקחתי. הנה הנה לפני. ירושלים.
 ואני רואה אני רואה ברבואות עינים.

ההיה כדבר הזה מעולם
 חלום גחלים באחת
 בעיני רבואות בחלמים.

"רציה אנש אנש יאני", גאלה

נצרי המכללת על הר הצופים

הקיפוני יפי ניד וניע,
 כתרוני מראות הישימון,
 רק עוד פעם אחת להרגיע
 מול מואב הכחלה ועמון,
 רק עוד פעם לשמע בערב
 אצטרובל בגן-עדן גופל,
 תן מיליל משנער אלי טרף,
 ינשוף - מארמון אמרפל...

ברחוב מליסנדה ארדה לי,
 ברחוב חומותים הצר
 והנה גם הנה; קוראה לי
 חרשה מראשו של ההר.
 ממרחק מרטיטה צעיפה לי
 רונית ארני השבויה
 נחומים משלחה היפה לי
 רמות עפעפים סמויה...

הרוח עוברת, עוברת,
 בהר הצופים, הצופים,
 גגן לי עוגב בצמרת,
 ומרו אבובי ענפים,
 הדמעות בעיני כבר יושבות הן
 זכות ככנות בעגול
 וחולמות הנה, מתן אל מתן,
 על עיר שמעבר לגבול -

על עיר שכלה שיג ושיח,
 עצרת הארן הנח,
 כל אילן ככנור שהפריח
 ויעש פרי זמר מה רף.
 הו חלום על העיר האחרת
 ברחוב מליסנדה הצר,
 על סביבי חומותים וגדרת
 ומגדד - חרשה על ההר...

נצרי המכללת על הר הצופים

מדי יום יוליכום בגליהם אל משכן לא להם, בית-גוים,
 ומרומי פסל קר ונקרי יחלשו על באם וצאתם,
 מדי יום יסתכלו בקרם, אלי כתר גירו הלכנה,
 שם יפי שרטיטי מכללתם הנשקפת אל ציר מלביהם,
 שם כפת-ספרית מקראם מסננת אור רך וצמום
 על טורי ספריהם הטובים ועל נצם שלסן דממתם...
 וקרוב חרשתם אשר אין עוד כמוה לגבה מראה
 ולצל... אפקים סגלי-אד וקיפום, כל גבעות הישימון,
 ואנשת מחטי ארנים הנופלות על ספרם הפתוח
 (והם אז לנגל העץ) - תהלך מנחות על אונם...

נצרי המכללת על הר-הצופים! הלא יש כי נפשם
 אל הדרך תכסף, אל הנביש העולה במעלות היכלם
 מאחד הגגות יחווהו: שבו, מתלבט בתילו,
 ואיב בקבבו ירמסנו, רצוא ורמס, אין מכלים...
 ולוהו בצין אוקבים, לבכם בגתיבו יהלם
 על שני גשר גנחל אגוז הקוצף בוצירי מפלים
 למראשות חרשיות (שמעון הצדיק בו אמץ מצרה)
 ולרגלי לצי-שיד חלולים בצלעות הר שומם ונשפה...
 ותנשאו במסלול-מעופו בין מדבר ובין ציר אלהים
 והגיעו אל ראש הפסגה, אל חצרות הגזית הרחבות
 ונקרו: אוטובוסים דואים, צמוסי נעורים למכביר
 - הנה לגבה דואים ופורקים משאם קרונן:
 חיל מחות ולקבות מסתער על נופי צמודים וקשתות
 נושם קדש אור ומראה ועובד לאלהיו על הקר...

נצרי המכללת בהר, אשר יש גם חוגרים חגורים תנשן,
 טרם סר הסגין מכתפם חתומת רצועת הרובה
 ומיוע תצבא מהום, אשר גם למודי מלחמה
 ושרי צשרות עם שרי חמשים מתהלכים בתוכם -
 לו פקד התפקדו לגדודי-סצרם ופלגות מתצם
 ופלו אל ביתם העזוב - רוצצים בשכונת הנבלים
 משרפי מוריהם וצולי רציהם עד לאין הפינם
 הלא הם, הלא הם לבדם, בכתם ובעצם נדם
 בצלו את הדרך לקר וקיתה נחלתם לעולם!

איך ירדו אל העיר במורד עקרבים ולבכם לא נשף?
 איך יראו את מכללת זינם מרחוק וצינים לא תמק?

על גג מנזר נוטרדם

גג מנזר נוטרדם לי היזה כנבו;
את הקדש אדאה ואליו לא אבוא.

נקדות מלכינות שם בחר הויתים
מצבות הן אחי מתחתן המתים

שחמש בשנים לא נפקד זכרונם
לא תפלה בביתם ולא זר במעונם.

והפל פה קרוב... שלח ידך וזחם,
את שער יפו ואת שער שכם.

והפל פה רחוק, פחלום העובר,
יבדת מגג ואינו יותר --

רק מין רטט כזה בשרשי אצבעות
רק חרוק בשנים ולחץ דמעות...

"קולא אנל" חיי" 1954

יהודה עמיחי
ירושלים

על גג בעיר העתיקה,
כביסה מוארת באור אחרון של יום:
סדין לבן של אויבת,
מגבת של אויב
לנגב פה את זעת אפן.

ובשמי העיר העתיקה
עפיון.

ובקצה החוט -
ילד,

שלא ראיתי אותו,
בגלל החומה.

העלינו הרבה דגלים,
העלו הרבה דגלים.
כדי שנחשב שהם שמחים.
כדי שיחשבו שאנחנו שמחים.

לירי טכ

ירושלים של אז

ראיתי שלשה פלבים מהלכים מנפתוח מצפתה
בשביל העפר.

הלכו לשפת נחל שורקי, מערבה פניהם,
לבית איסקה הכפר.

הגיעו לשלט הגבול והמשיכו ללכת כאלו
קרה לא דבר.

ואמרתי אני ללבי: ראה, חלק הנלב מחלק
הגבר שפר.

והפצתי ככלב היות. להלוך עמחם בשורה,
רביעי במספר...

כי אין פלב יודע לקרא ולא כן אם אנוש
ובר-דעת הגד.

השלט קורע עינים בעתה: עצור! הלא
גבול לפניך!

עיניך תזהות אל הארץ הרם שגועו הוא לך
וצלו לאויבך.

אל מחצית הענן הממטרת שדומתי, וחציו
הממטיר שדומיך.

אל עשן הנמשך מסיגריית ומיפיו
ובא באפך.

אל נער יורט עפיון לרקיע, הרחק מעליך.
רוץ אמר אל הנער חלו:

"עפיון שהפרכת עבר את הגבול!"
משכחו ולכה.

לא נותרו לאדם כי אם שנים או שלשת גגות
שמנג הם גבהו.

קום וטל המשקפת וראה מה הרך מהרים
שפכה

בעצב טבול.

הנה שנים רוכבים שועטים משלוח הכפר
למדרון ולגבול.

הנה המכללת על הר הצופים שמלאה געורים
פיבול.

הנה לבקך בדרך כי תשימון מתפש ועשן
ותבול.

מי זה עולה מן המדרך?
רעד משפך.

על אחת מגבעות השדים מתנהל לאטו,
נקוב ראש ושרוול,

כביום חצותו אל הגבול...

נרו 29 מן הגמ

מ. וינקלר
סנהדריה בניסן תשכ"ז

אין איש בסנהדריה
פרט לקברים ופרגים אדמים -
פזורים כעינים
בין פרחים לבנים
ופתיתים של שלג.
אין איש בסנהדריה פרט
לשלות הגבול,
אך רחוק במורד ממול, רועות נמלי השלום -
פרות שחורות של ניסן.
אין איש בסנהדריה
פרט לטפות הגשם היודרות
בין ארזי השעה חמש ונפסקות באחור.
גדרתיל מכתר את השמים
ואת הפרגים - קטע נאמן
למות ולמתיקות זו של המות בלי גבול.
הנדי מפריד בין איש לאיש כמו ספין,
בעוד קול עגל קורא לאמו השחורה -
מולו רודמת הסנהדריה
בין פרגים ופתיתים של שלג,
מבדדת בלבת הבולת שלה.
במערב יוצאת השמש ויורדת
מצפה אותנו בדים של נחשת מכחילה.

בין אלג'אל ניסן, ט"ז

מ. וינקלר
ליד שער מגדלביאום

בלילה העולם כלו שמים
מעל מעיל החשכה המכבב,
רגלים ארכות לשעות המות
בין הפרחים המתחילים להיות אביב.
רחוב דומם ליד הגבול, תלויה
כביסה בו של מאה דורות; על גדר תיל
עולים פרחי הסכנה המתוקה.

אשה הולכת לאטה, ועל גבה
ירח מאדם, עיניה - מראה של שטח מפרק.
בתוך חרבות צומחים עצי קרבות שקועים
עם אצבעות מזרחה ולידם שלדי מכוניות
בצבע ליל. הכל שקט מאד,
רק פה ושם נשמע צלו של עטלף
חוצה את דם הלבנה. משני העברים
דרוכים קני תתמקלע. סביב אין רחש,
כמו באגדה ישפח הנע ונד את שמו.

"בין אלג'אל ניסן" ט"ז

אבנר טריינין
האדון צוחק

ביוני ששים ושבע
ישיש במזודה יחסה,
ערבי נחר בדרך יריחו.
צחוק עשה לנו אלהים:
מי מלל שופר לירכו
עברי מול כתל מערבי.

את זקנה בתבה הצפינה
בסוף על שפת הכביש,
אך קולה לא תשא מנגד
עת המים כלו מן האיש.
שירת הגולים לא המתינה.

דומינוס פלויט -
הרחק כמטחי הקשת
מה גדול המשתה מאד.
באר ישועות עלי עוד
כי לכם נתתיה לרשת.

"הערב ניסן" ט"ז

א

אני כותבת מפני שאנשים שאהבתי כבר מתו. אני כותבת מפני שבהיותי ילדה היה בי הרבה כוח לאהוב ועכשיו כוחי לאהוב הולך למות. אינני רוצה למות.

אני אשה נשואה בת שלושים שנה. בעלי הוא הדוקטור מיכאל גונן, גיאולוג, איש נוח. אני אהבתי אותו. נפגשנו בבנין טרה-סאנטה לפני עשר שנים. הייתי סטודנטית מחוץ למנין באוניברסיטה העברית, בימים שבהם עדיין נערכו הרצאות בבנין טרה-סאנטה.
כך נפגשנו:

ביום-חורף בתשע בבוקר מעדתי במדרגות. צעיר זר אחז במרפקי. ידו היתה חזקה ומתאפקת. ראיתי אצבעות קצרות, שטוחות-צפורן, אצבעות חיורות אשר על פרקיהן צמחה פלומת שער שחור. הוא הזדרז להפסיק את נפילתי. אני נשענתי על זרועו עד שחלף הכאב. הייתי מבולבלת מפני שמשפיל הוא למעוד פתאום בנוכחות אנשים זרים: עינים חוקרות בולשות וחיוכים בלתי-נדיים. והייתי נבוכה מפני שכף-ידו של הצעיר הזר היתה רחבה וחמה. כאשר תמך בי הרגשתי בחום אצבעותיו מבעד לשרוול שמלת-הצמר הכחולה שסרגה לי אמי. חורף היה בירושלים.

.2

אמרתי:

"אולי חבל שירושלים היא עיר קטנה ואי-אפשר לתעות בה וללכת לאיבוד."

מיכאל לינה אותי לאורך רחוב מליסנדה, רחוב הנביאים ורחוב שטראוס הנקרא גם רחוב הבריאות, על שם בית-הבריאות. נפש היה לא פגשנו. כאילו נטשו התושבים את העיר ואנחנו שנינו אדוני העיר. כשהייתי ילדה הייתי משחקת עם עצמי במשחק נסיכת העיר. התאומים גילמו נתינים צייתניים. לפעמים הייתי משסה אותם להיות נתינים סוררים, אחר-כך הייתי כופפת אותם ביד קשה. זה היה תענוג עדין. בלילה בחורף דומים בניני ירושלים להזיות באפור קרוש על-פני יריעה שחורה. נוף של אלימות כבושה. ירושלים יודעת להיות עיר מופשטת: אבנים, ארנים וברזל חלוד.

התולים זקורי-זנב חצו את הרחובות השוממים. חומות סימטה השיבו אלינו את הד פסיעותינו לאחר שזייפו אותן להיות עמומות וממושכות.

15 יא

.3

מיכאל ואני נדברנו להיפגש ליד קולנוע אדיסון.

ירדנו במדרון רחוב ישעיהו לכיוון רחוב גאולה. כוכבים הריפיים צראו בשמי ירושלים. הרבה פנסים מנדטוריים נהרסו בהפגזות בימי מלחמת-השחרור. בשנת חמישים עדיין היו רובם מנופצים. מבעד למפלשי הסימטאות יכולנו לראות צל הרים.

"אחיות-עינים ולא עיר היא זו," אמרתי אני, "מכל עבר פולשים ההרים פנימה: הקאסטל, הר-הצופים, אוגוסטה-ויקטוריה, נבי סמואל, מיס קרי. לפתע מתגלה שהעיר היא רופפת מאוד."

מיכאל אמר: "ירושלים לאחר גשם גורמת עצב. ומתי, למעשה, אין היא מעוררת עצב. אבל בכל שעה ובכל עונה העצב הוא שונה."

20-1 יא

.4

עברנו על-פני חומות המחנה הצבאי שגֵלר. לפני שנים רבות היה כאן בית-יתומים סורי. שם זה הזכיר לי מועקה ישנה מאוד שלא יכולתי להיזכר בסיבתה. פעמון רחוק צילצל וצילצל מצד מזרח. לא רציתי לספור את פעימותיו. מיכאל ואני היינו חבוקים. כף-ידי היתה קפואה וכפו של מיכאל חמה.

23 יא

עשרה ימים לפני חתונתנו שכרנו דירה ישנה בת שני חדרים בשכונת מקורי-ברוך, בצפון-מערב ירושלים. בשנת חמישים גרו בסביבה זו, מלבד החושבים האדוקים, הרבה פקידים נמוכים של הממשלה והסוכנות, קמעונאי טכסטיל, קופאים בקולנוע או בבנק אנגלו-פלשתינה. כבר אז

היתה זו שכונה דועכת. ירושלים המודרנית שאפה לכיוון דרום או דרום-מערב. הדירה היתה אפלה במקצת. גם סידורי-האינסטלציה היו מיושנים. אבל החדרים היו גבוהים מאוד, כאשר אהבתי. הסכמנו בינינו לסייד את הקירות בצבעים עליזים ולהרבות בעציצים. עדיין לא ידענו כי בירושלים נוטים צמחי העציצים להתנוונות ממארת. אולי באשמת מי הברזים שיש בהם הרבה חלודה והרבה חמרי-חיטוי כימיים.

21-2

בערב נערכה מסיבת-ידידים באחד מאולמי-ההרצאות שבבנין ראטיסבון. רוב מחלקות האוניברסיטה שכנו לפני עשר שנים, בשנת חתונתנו, באגפים של מנורים נוצריים. הבנינים שעל הר-הצופים נותקו מן העיר בעקבות המלחמה. ירושלמים ותיקים עדיין האמינו כי זהו ניתוק זמני. הרבו להשמיע נבואות פוליטיות. היתה מרעקה.

גבוה מאוד וקר היה האולם בבנין ראטיסבון אשר בו נערכה המסיבה, והתקרה היתה מפויחת. הרבה סמלים מטושטשים, קלופי-צבע, היו מצוירים על התקרה. במאמץ גדול הצלחתי להבחין בציורי תחנות מסוימות בדרך שבין הלידה הקדושה לבין הצליבה. סילקתי את מבטי מן התקרה.

37 פ

יחזקאל גונן עלה ירושלימה למחרת הלידה. מיכאל הביאו לביקור באולם-היולדות של בית-החולים "שערי צדק". היה זה בית-חולים קודר, אפל ומדכדך אשר נבנה במאה הקודמת. מול מיטתי נשר הטיח פצלות-פצלות מעל הקיר הייתי מביטה ורואה מולי צורות מוזרות שנחשפו. שלשלת-הרים פראית או נשים שחורות אשר קפאו בעוית היסטרית.

גם יחזקאל גונן היה קודר ומדכדך. שעה ארוכה ישב ליד מיטתי כשהוא מחזיק בלי הרף בכף-ידו של מיכאל, וקלאה אותנו בסיפור תלאותיו, כיצד הגיע הבוקר מחולון לירושלים ומתחנת-האוטובוסים הלך בטעות למאה שערים במקום למקור-ברוך. יש פינות במאה שערים בין המדרגות המעוקלות ותבלי-הכביסה העמוסים, שהן מזכירות לו את פרבריה-העוני של העיר ראדום בפולין. לא נוכל לצייר לנו בדמיוננו, אמר יחזקאל, כמה גדולים הכאב והגעגועים, כמה גדול הצער. ובכן, הגיע למאה שערים ושאל כך וענו לו כך ושוב שאל ושוב הטעו אותו. לא היה מאמין שילדי האדוקים מסוגלים לתעלולים כאלה, או אולי כישוף יש בסימטאות ירושלים. לבסוף, עיף ויגע, הצליח למצוא את הבית, וגם זאת - רק הודות למקרה מוצלח. סוף טוב - הכל טוב. כפי שנהוג לומר.

54 פ

איש זקן עבר ברחוב צפניה. היה זה אדם כבד ואפל. שק גדול היה על גבו. האיש הזה נעצר בפנינת רחוב עמוס. הוא השמיע צעקה: מת־קן פרימוס, מת־קן פרימוס. הרחובות היו ריקים מאדם. רוח לא נשבה. הצפרים נעלמו. אחר־כך הגיעו החולים זקורי־זנבות מתוך החצרות. הם היו רכים מתעגלים חמקניים. הם ניתרו אל גזעי העצים הנטועים בקצה המדרכות. הם טיפסו אל בין הענפים הגבוהים. משם הציצו סומרים ונושפים באיבה כאילו כלב רע עובר בשכונת כרם־אברהם. האיש הזקן הניח את שקו באמצע הכביש. שום תנועה לא היתה ברחובות מפני שהצבא הבריטי הכריז על עוצר כללי. האיש גירד את גרונו. תנועותיו הביעו זעף. היה מסמר חלוד בין אצבעותיו ובו חיטט באספלט הכביש. הוא עשה חריץ קטן. החריץ התרחב והסתעף במהירות כמו רשת של מסילות־ברזל בסרטון לימודי שבו מדגימים תהליך ברציפות מואצת. אני נשכתי אגרוף כדי שלא אצרח מפהד.

היה דרדור קל של אבני־חצץ במדרון רחוב צפניה לכיוון שכונת הבורכארים. נגיעת האבנים הקטנות בעורי לא היתה מכאיבה. כאילו היה זה חצץ של אבני־צמר. אבל האויר רעד רעידה עצבנית כמו התול לפני קפיצה רועד וסומר. לאט גלש הסלע הגדול מהר־הצופים. התך את שכונת בית־ישראל החדשה כאילו היא שכונה של בתי דומינו והתגלגל במעלה רחוב יחזקאל הנביא. אני חשתי כי סלע גדול איננו רשאי להתדרדר בעליה והוא חייב להתכוון למדרון—כי אם לא, לא יתיה זה הוגן. פחדתי שהמחרוזת החדשה שלי תיקרע מצווארי ותאכז לי ואהיה ראויה לעונש. פניתי לברוח, אבל האיש הזקן פרש את שקו לרוחב הכביש ועמד עליו ואי־אפשר היה למשוך את השק מפני שהאיש היה כבד. אני נלחצתי אל גדר למרות שידעתי כי אלכלך את שמלתי האהובה ביותר ואז בא עלי הסלע הגדול וגם הסלע הגדול היה כמו עשוי מצמר רך ולא קשה. נטו והתפוררו בנינים בשורה ארוכה קרסו בסחרור אטי כמו גיבורים מהודרים נרצחים בתפארת על בימת האופרה. המפולת לא הכאיבה. היא כיסתה אותי כמו כסת חמה כמו ערימת מוך. זה היה חיבוק רך ומתאפק שאיננו בא מלב שלם. מבין ההריסות עלו נשים קרועות. מרת טרנופולר היתה ביניהן. הן קוננו בניגון מזרחי כמו המקוננות השכירות שראיתי בהלניית יוסף אבי בתצר ליד בית־ההלניות של בית־החולים "ביקור־חולים". המונים רבים זרמו ילדים רזים אדוקים בפאות במעילים שחורים זרמו חרש מכיון אחוזה גאולה סנהדריה בית־ישראל מאה שערים תל־ארוזה. נחתו על ההרי־סות חיטטו וחיטטו ערמומיים. הם היו קדחתניים ושוקקים. קשה היה להביט בהם בלי להיות ביניהם. הייתי ביניהם. וילד אחד לבוש בתחפור שות של שוטר עמד מרחף גבוה מאוד על מרפסת מתפוררת תלויה בראש קיר בלי בית. הילד הזה צחק מרוב שמחה מפני שאני שכבתי כך על הכביש. זה היה ילד גס. חולֶה זרוקה על הכביש ראיתי מכונית משוריינת ירוקה מנדטורית מחליקה לאט. ברמקול בצריח המכונית המשוריינת דיבר קול עברי. היה זה קול מתון וגברי עושה זרם נעים עד כפות־הרגלים. הוא הכריז על תקנות העוצר הכללי. מי שייתפס בחוץ יִירָה בלי אזהרה מוקדמת. רופאים עמדו סביבי מפני שהייתי חולה על הכביש ולא יכולתי לקום. הרופאים דיברו פולגית. הם אמרו: סכנת התפשטות מגפות. הפולגית היתה עברית אבל עברית שניה. הכלניות הסקוטיות מצפות לגודדי התגבורת בכובעים בצבע דם בשתי המשחתות האנגליות דראגון וטיגריס. פתאום צנח הילד בבגדי שוטר צנח מן המרפסת שבגבהי הקיר בלי בית צנח וראשו למטה כלפי המדרכה צנח לאט־לאט כאילו הנציב העליון גנרל קאנינגהאם כבר ביטל את כל גזירות־הכובד שנגזרו על הישוב העברי בארץ צנח כמו שלג בלילה לכיוון המדרכה ההרוסה צנח ואני לא יכולתי לצעוק.

אני מתעוררת לפנות-בוקר. עיר רחוקה ירושלים. גם כשגרים בה. גם כשנולדים בה. אני מתעוררת ושומעת רוח בסימטאות מקור-ברוך. צריפים של פח בנויים בחצרות ועל הגזוזטראות הנושנות. הרוח נוגעת בהם. גם בגדים רטובים מאושים על חבלי-הכביסה המתוחים לרוחב הרחוב. פועלי-הגקיון גוררים פחי אשפה אל גדות המדרכות. יש ביניהם אחד המגדף תמיד בקול ניהור. בחצר זרה נותן תרנגול צעקה זועפת. קולות רחוקים מתרגשים מעברים. איוו הצטמררות דרוכת-מנוחה סביב. הילולת התולים טרוכי-תשוקה. יריה בודדת בקצה החושך צפונה. נהמת מנוע רחוק. אַנקת אשה בדירה אחרת. שיר פעמונים רחוקים ממזרח. אולי מכנסיות העיר העתיקה. רוח חדשה מפלחת את הצמרות. עין של ארנים ירושלים. בין הארנים לבין הרוח שוררת אהדה מתוחה. ארנים זקנים בתלפיות בקאטאמון בבית-הכרם מאחורי שגלר חורשות שחורות. עכשיו בכפר הנמוך עין-כרם ערפילים לבנים לפנות-בוקר שליחים של ממלכת צבעים אחרים. המנורים מוקפים חומות גבוהות בכפר הנמוך עין-כרם. הרי גם בתוך החומות לוחשים ולוחשים ארנים. דברים חמורים מתקשרים באור העיור לפנות-בוקר.

מדי בוקר, לאחר קניית המצרכים וסידור הבית, אני מסיעה את יאיר בעגלתו לטיול קטן. קיץ בירושלים. שמים של תכלת שקטה. - - -

לפעמים אני יושבת על ספסל עירוני מול גדר בית-הספר הדתי לנערים "תחכמוני", עגלת התינוק לידי ואני עוקבת בעיני אחרי הנערים המתכתשים בחצר בהפסקות שבין שיעור לשיעור. לעתים קרובות אנחנו מרחיקים לטייל עד חורשת שגלר. לקראת מסע כזה אני מכינה בקבוק מלא תה בלימון, ביסקויטים, צרור-סריגה, שמיכה אפורה, צעצועים אחדים. בחורשת שגלר אנחנו נוהגים לבלות שעה או שעה ורבע. קטנה החורשה, נטויה במדרון תלול ומרופדת מחטי-אורן מתות. מאז היותי ילדה אני רגילה לקרוא לחורשה זאת בשם יער.

י"ג 65-6

בעלי-מלאכה זקנים ורוכלים מזורים, שנים על שנים הם שטים בחוצות ירושלים בלי שהזמן יגע בהם. כאילו ירושלים היא טירת-רפאים צפונית והם רוחות-הזעף האורבות. אני נולדתי בקריית-שמואל, בגבול שכונת קאטאמון. בהול-המועד של סוכות בשנת שלושים נולדתי. לפעמים אני טועה לךמות כי מדבר שממה מפריד בין בית הורי לבין בית בעלי. לעולם אינני עוברת ברחוב שגלרתי בו. באחת השבתות, בבוקר, טיילנו מיכאל, יאיר ואני עד קצה שכונת טלביה. אני סירבתי ללכת הלאה. כילדה מפונקת רקעתי ברגלי: לא, לא. בני ובעלי צחקו לי, אך ויתרו.

במאה שערים, בבית-ישראל, בסנהדריה, בכרם-אברהם, באחזה, בנצי" רח"משה, בנחלת-שבעה גרים אנשים אדוקים, אשכנזים במצנפות עשוי ית פרוה וספרדים בגלימות מפוספסות. נשים זקנות קופאות דומם על שרפרפים נמוכים כמו לא עיר קטנה אלא ארץ רחבת-ידיים משתרעת לפניה, ועליהן להשחין עיני-נץ כדי לבלוש יומם ולילה באפקים הרחוקים.

אין סוף לירושלים. תלפיות יבשת דרומית נשכחת תבויה בין צמרות ארניה המתלחשים תמיד. אך תכלכל עולה ממדבר יהודה הגובל בתל-פיות מורחה. האד נוגע גם בבתיה הקטנים, גם בגינותיה שהצמרות כאפילות עליהן. בית-הכרם עיירה בודדת אבודה במרחקי ערבה שטר פת-רות. ושדות-הטרשים סוגרים סביב. בית-רוגן היא טירה הררית מנותקת. שם קול נגינת כינור עולה מאחורי הריסים מוגפים כל היום, ובלילה צועקים התנים מדרום. דומיה מתכווצת ברחביה, ברחוב סעדיה גאון, לאחר שקיעת השמש. בחלון מאר נראה מלומד מכסיף יושב אל פכתבתו. אצבעותיו פורטות על מנענעי מכונת-כתיבה לועזית. כאילו

אין שכונת שערי-חסד תלויה ממש בהמשך הרחוב ובה נשים יחפות סובבות בלילה בין כבסים צבעוניים מתנפנים ברות, ובה חתולים ערמומיים הומקים מחצר אל חצר. האם אפשר הדבר, שהאיש הפורט על מכונת-כתיבה לועזית איננו חש. וכאילו אין למרגלות מרפסתו המערבית עמק המצלבה, חורשה עתיקה מטפסת במדרון נוגעת בבתי רחביה הקיצוניים כמתכוונת לסגור ולחנוק באדרת הצמחיה העבותה. מזורות קטנות מהבהבות בגיא ושירים הנוקים וממושכים עולים מן היער לגעת בזוגיות החלון. עם חושך זורמים פרחחים לבני-שיניים מקצוי העיר אל שכונת רחביה לנפץ את פנסי שדרותיה באבנים קטנות וחדות. עדיין הרחובות שלווים: רד"ק, רמב"ם, רמב"ן, אלהריזי, אברבנאל, אבן-עזרא, אבן-גבירול, סעדיה גאון. אבל הסיפונים יהיו שלווים גם על המשחתה הבריטית דראגון כאשר המרד כבר יתגעש עמוס-עמוס בבטנה. ממפלי הרחובות בירושלים נשקפים לפנות-ערב הרים מאפילים כממתנים לחושך כדי ליפול על העיר המכונסת. בתל-ארזה, בצפון ירושלים, גרה אשה פסנתרנית זקנה. היא מתאמנת בלי הרף ובלי יגיעה. היא מכינה רסיטאל חדש מיצירות שוברט ושופן. נבי-סמואל מגדל עירי עומד בראש הר מצפון, עומד בלי נייע מעבר לקר הגבול ומביט יומם ולילה בפסנתרנית הזקנה היושבת לפי תומה, יקופה אל הפסנתר וגבה אל החלון הפתוח. בלילה מגחך המגדל, מגחך יזח וגבוה, מגחך כמו לחש לנפשו: שופן ושוברט.

באתר מימי חדש אוגוסט יצאנו מיכאל ואני לטיול גדול. יאיר נשאר בבית חברתי הטובה הדסה, ברחוב בצלאל. קיץ היה בירושלים, בחוצות תיה אור אחר. אני מתכוונת לשעה שבין חמש וחצי לשש וחצי, שעת אור אחרון. היתה קרירות מלטפת. בסימטת פרי חדש נמצאת חצר אחת מרוצפה אריח-אבן, מסתייגת מן הרחוב בגדר הרוסה. מבין המרצפות פרץ עץ ישיש. אינני יודעת את שמו. בחורף עברתי כאן לבדי וטעיתי לחשוב כי זהו עץ מת. עכשיו זינקו זלזלים מגועו, והיתה זו צמיחה עזה כצפרנים לטושות.

מרחוב פרי חדש פנינו שמאלה אל רחוב יוסף בן-מתתיהו. איש מגודל כהה עטוף מעיל ועל ראשו קאסקט אפור לטש אלי עינים מבעד לזוגית מוארת של חנות-דגים. וכי מטורפת אני, או אכן בעלי האמיתי נזף בי במבט נועם מבעד לזוגית מוארת של חנות-דגים, עטוף מעיל חובש קאסקט אפור.

את כל הזן ביתן הוציאו נשים אל מרפסותיהן: לבנים ורודים, כסתות וציפויי-שמיכות, נערה דקה וקופה עמדה על אחת המרפסות ברחוב החשמלאים. שרווליה היו מופשלים וראשה מכוסה במטפחת. בהריאף הכתה את הכסת במחבט של עץ ובנו לא הבחינה. והיתה על אחד הכתלים כתובת אדומה מטושטשת מימי המחחרת: בדם ואש יהודה נפלה, בדם ואש יהודה תקום. ההשקפה רחוקה מלבי. אבל הניגון שבמלים הללו נגע בי לטובה.

טיול גדול ערכנו מיכאל ואני אותו ערב. דרך שכונת הבוכאים ירדנו לרחוב שמואל הנביא עד שער מנדלבאום, ומשם עקפנו במשעול שבין בתי אונגארין אל השכונה החבשית, אל מוסרארה ואל קצה רחוב יפו, עד כיכר נוטר-דאם. זוהי עיר צורבת, רבעים שלמים כמו תלויים על בלימה. אבל בהסתכלות אחרת תתגלה עצמת-כבודת שאין לה שיעור: השוירויות המפותלת אשר בסיעוף הסימטאות המעוקלות. מבוך של מבנים ארעיים, צריפונים, מחסנים וקרפיפים נשענים בחימה כבושה על בניני האבן האפורה אשר צבעה מתקרב לפעמים אל הכחלחל ולפעמים אל האדמדם. מרובי-פח מהלידים. שרידי קירות בלי בית. התמודדות עזה ודוממת בין האבן לבין הצמחיה העיקשת. מגרשי אשפתות וקוצים. ובעיקר, משחקי-הטירוף של-אור: אך לרגע תצצת עב קטנה בין הדמדומים לבין העיר, וכבר ירושלים אחרת. החומות.

בכל שכונה בכל פרנץ קיים מרכז סמוי מוקף חומה גבוהה. מבצרים
 עוינים מסתגרים מפני עובר-דושב. מי זה יוכל להתאזרח כאן בירושלים,
 שואלת אני, אם גם יגור כאן מאה שנה. עיר של חצרות סגורות, נפשה
 התומה מאחורי חומות קודרות אשר בראשן נעוצים שבירי-זכוכית
 דוקרניים. אין ירושלים, פירורים מושלכים במויז כדי להטעות אנשים
 המימים. קליפות בתוך קליפות והגרעין אסור. אני כותבת: נולדתי
 בירושלים. ירושלים עירי, זאת לא אוכל לכתוב, הן אינני יודעת מה
 אורב עדיין בעומק מגרש הרוסים, מאחורי חומת שנלר, בהביון המנזרים
 בכפר עין-כרם, במובלעת ארמון הנציב על גבעת העצה הרעה. זוהי
 ציר אסופה אל תוך נפשה.

ברחוב קליסנדה, לאחר שהועלו אורות בפנסים, עט על מיכאל יהודי
 מגדל ובעל-צורה, אחז בכפתור-מעילו כפוגש מפר ותיק, ובזו הלשון
 צה אל בעלי:

"ימח שמך עוכר ישראל, הלואי שתמות."

מיכאל נדהם והחזיר מפני שאין הוא בקי במשוגעי ירושלים. הזר
 חיך חיוך אוהד ביותר, והוסיף במנוחה:
 "כן יאבדו כל אויבי השם, אמן ואמן."
 אולי התכוון מיכאל לפתוח ולהסביר לזר כי טעה בו והחליפו בראש
 סזנאיו. אבל האיש כיון אל נעליו של מיכאל וחתם בנחת:
 "טפו. טפו עליך ועל כל משפחתך לעולם ועד, אמן ואמן."

כפרים ופרנצים סוגרים על ירושלים טבעת הדוקה, כאנשים סקרניים
 סביב אשה פצועה מוטלת על הכביש: נבי-סמואל, שעפאט, שיד-ג'ראח,
 ציסאווייה, אוגוסטה-ויקטוריה, ואדי-ג'וז, סילוואן, צור-באחר, בית-צפפה.
 יאגרפו אצבעות ידם והעיר נמחצת.

74-75

שכונת מקור-ברוך בנויה ברזל ואבן. מעקות של ברזל לגרמי-מדרגות
 המטפסים מבחוץ על הבתים הנושנים. שערי-ברזל מלוכלכים אשר
 שגת-הבנייה ושמות הנדבן והוריו חרותים עליהם. גדרות נפולות
 והנראות כאילו קפאו בעוית. תריסים חלודים תלויים על שגם אחד
 יכמתכוונים להתנפל אל הרחוב. ובסביבתנו, על גדר של ביטון מתקלף,
 אצרותה באדום הכתובת: בדם ואש יהודה נפלה, בדם ואש יהודה תקום.
 לא את הרעיון אוהבת אני בסיסמה זו, כי אם איזה סדר פנימי איזה
 איזון חמור שאינני יודעת לפענח אותה, אך בלילה נוכח גם הוא,
 כאשר פנסי החוצות משליכים את תבנית הסורגים על-פני הכתלים
 הנגדיים וכמו נכפל הכל.

בנשוב הרוח רועשים מבנים של פח אשר התקינו הדיירים על
 מרפסותיהם ועל גגות בתיהם. גם הקולות האלה משתתפים במועקה
 החוזרת על עצמה תמיד. חרש שטים שניהם על-פני השכונה באחרית
 הלילה. עירומים עד מתניהם, קלים ויחפים מהליקים הם בחוץ.

82

בוקר כחול ושקוף תל על ירושלים. אפילו אבני-החומות האפורות
 של מחנה שנלר מתאפקות מלהיראות כבדות. ובמגרשים העזובים
 צמיחה עזה, שוקקת: ירוקת-החמור, ברקנים, חבלבל, ועוד עשבי-פרא
 שאינני יודעת את שמם ובהכללה קוראים להם בשם עשבים שוטים.

אנחנו עוברים על-פני שער-הברזל הכבד אשר למחנה שנלר. מעולם
 לא הייתי בתוך החומות הקודרות האלה. בילדותי ישב כאן צבא
 אנגלי ומכונות-יריה הזדקרו מבין החרפים. לפני שנים רבות נקרא
 המבצר הזה בשם בית-יתומים סורי. זהו שם מזור המתכוון אלי על-
 פי דרכו.

זקיף בהיר-שער עומד לפני השערים ונושף על קצות אצבעותיו כדי
 לחמם אותן. בעברנו משפיל החייל הצעיר את מבטו אל רגלי, אל
 הרנוח שבין החצאית לבין הגרבים הלבנים הקצרים. אני מוצאת לחיך
 אליו. הוא נועץ בי מבט קודח: בושה, רעב, ערגה והתנצלות בלולים
 במבטו.

115

בחצרות המסולעות פרושה רפידת מחטי-אורן מתות. הסתיו הוא נוקשה וסמך. רוח מטאטאה פגרי עלים מתצר שוממת אל הצר שוממת. לפנות-בוקר מגננים בשכונת מקור-ברוך צריפי-הפה שעל הגוזזטראות. תנועת הזמן המופשט דומה לתסיסת גבישים כימיים במבחנה: צחורה מרהיבה וארסית. בליל העשרה לאוקטובר, לפנות-בוקר, שמעתי מרחוק נהמת מגועים כבדים. היה זה רעם נמוך, כמחניק בחוקה איזו אנרגיה גואה. טנקים הותנעו בין חומות מחנה שנלר הסמוך לשכונתנו. הם התגעשו עמומות על שרשראותיהם. אני השויתי אותם לכלבים דלוחים ונזעמים הממתחים בועף את השלשלת אשר לצוארם. - - -

במכולת סיפרו שכנות כי הלגיון הערבי הופר עמדות-תותחים מסביב לירושלים. קופסות-שימורים, נרות ומנורות-נפט נחטפו מעל מדפי המכולת. גם אני קניתי חבילת מצות. בשכונת סנהדריה ירו שומרים בלילה. בחורשת תל-ארוזה הוצבו כוחות חיל-התותחנים. ראיתי חיילי-מילואים פורשים רשתות-הסנאה

בשדה מאחורי גן-החיות התנ"כי. חברתי הטובה הדסה באה כדי לספר מפי בעלה כי עד לפנות-בוקר נמשכה ישיבת הממשלה, והשרים בצאתם נראו נרעשים. בלילות עולות העירה רכבות מלאות צבא. בקפה אלנבי שברחוב המלך ג'ורג' ראיתי ארבעה קצינים צרפתיים יפי-הואר. הם חבשו כובעי-מצחיה, וסרטי-ארגמן הבהיקו על כתפריהם. רק בקולנוע ראיתי כמותם לפנים.

וברחוב דיד דילין, בשווי מן הצרכניה עמוסה סלי-קניות, עברתי על-פני שלושה צנחנים שלבשו מדי-שדה מנומרים. תת-מקלעים היו תלויים על כתפיהם. הם המתינו בתחנת האוטובוס מספר 15. אחד מהם, שחרחר וגרמי, קרא אלי: "בובה". גם חבריו הצטרפו אל צחוקו. אני חיבבתי את צחוקם.

132-4 יג

לילה היה בדאנציג. תל-ארוזה וחורשותיה עמדו בשלג. ערבה גדולה נפרשה על כל מחנה-יהודה אגריפס שיך-באדר רחביה בית-הכרם קרית-שמואל תלפיות גבעת-שואל, עד מדרונות כפר ליפתא. ערבה ערפל וחושך. זו היתה דאנציג שלי. אי צמח באמצע האגם שבמורד רחוב ממילה. עליו עמד פסל הנסיכה. בתוך האבן אני.

אבל בין חומות מתנה שנלר התקשרה תנועה סמויה. מרי חנוק הוחש שם. שתי המשחתות השחורות דראגון וטיגריס הרימו עוגן. סכיני הרטר מיהן האדירים חתכו בקרומי הקרת. מלח מכורבל ניצב בתצפית בראש התורן המתנודד. גופו היה של שלג כמו הנציב העלין של שלג אשר חצבנו חליל, חנה ועזיו, בחורף בשלג הגדול של שנת ארבעים ואחת. טנקים נמוכים ורחבים שירשרו ודרסו בחשכה על-פני הלקת-הקרה במורד רחוב גאולה לכיוון שכונת מאה-שערים. בשערי מחנה שנלר הסתודדה בלחש הבורת קצינים קרביים עטופים מעילי-רוח גסים. לא אני צייתי על התנועה הזאת. מצנתי היתה הקפאון. היה זה קשר. בלחשיה נמרצת הועברו פקודות המורות. באויר השחור התערסל שלג קל. קצרות וחדות קישקשו בריחי רובים. ובקצות שפמים עבותים גלי-דים של כפור הכסיפו.

כבדים ודייקניים להשחית חילחלו הטנקים הנמוכים בחוצות עירי הנרדמת. הייתי לבדי. הגיעה שעתם של התאומים להתגנב אל מגרש הרוסים. הם באו דמומים ויחפים. את כברת-דרכם האחרונה עברו בזהילה אילמת. לשחוט בסכין, מאחור, את אנשי המשמרות שהפקדתי על בית-האסורים. כל חלאת העיר שוחררה לצאת ותרועה גועשת בקעה מן הגרונות. בסימטאות תססה זרימה. דבר רוח-שרע התנשם נשימה נחנקת.

בינתיים נשברו כיסיה-התנגדות אחרונים. נלכדו נקודות-המפתח. סטרר גוף הנאמן נתפס. אבל בפרוורים הקיצוניים התרופפה משמעת-המרד. היילים מגודלים ושיכורים, מן הבוגדים ומן הנאמנים, פרצו אל תוך מגורי אזרחים וסוחרים. עיני החיילים היו שטופות-דם. כפות בכפפות-עור נשלחו לנשים ולבנות. העיר נפלה בידי כוחות נמוכים. במרתפי השידור בסימטת מליסנדה נכלא המשורר שאול. יסודות נמוכים התעללו בו. לא יכולתי לשאת. בכיתי.

137-8 נ"א

במרוצת השנים התרחשו תמורות אטיות בשכונת מקור-ברוך: שיכור נים חדשים נבנו מצד מערב. כבישים נסללו. קומות עליונות בסגנון מודרני נבנו על-גבי קומות תחתונות בנות התקופה התורכית. עיריית ירושלים הציבה ספסלים ירוקים וסלי-אשפה בסימטאות. נחנך גן ציבורי קטן. בתי-מלאכה ובתי-דפוס צצו במגרשים עזובים שהיו מכוסים עד כה צמחיית-פרא.

התושבים הותיקים הולכים ונוטשים את השכונה. פקידי הממשלה והסוכנות עקרו לרחביה או לקרית-שמואל. הקופאים והלבלרים רכשו דירות עממיות בשיכונני-הביטון הממשלתיים אשר בדרום העיר. קמער נאי טכסטיל וגלנטריה נדדו לשכונת רוממה. אנהנו נותרנו לשמור על רחובות דועכים. היתה הצטמקות רצופה ובלתי-מוחשת. תריסים ומעקות-ברזל החלידו עוד ועוד. קבלן אדוק הפך יסודות מול ביתנו. הביא ערימות של חצץ וחול, ולפתע נואש וויתר על כוונתו. אולי התחרט. אולי מת. גם משפחת קאמניצר עזבה את ביתנו ואת ירושלים. ועקרה לגור ברמת-השרון.

בדירות שהתפנו בשכונה באו לגור הרבה משפחות אדוקות. באו גם עולים חדשים שהצליחו להתבסס במקצת, ובעיקר - מבין יוצאי עיראק ורומניה. היתה זו תמורה אטית. נתרבו חבלי-הכביסה המתוחים לרוחב הרחובות. ממרפסת אל מרפסת שכנגדה. כלילה יכולתי לשמוע צנחות בשפה גרונית.

175-6 נ"א

שנה שנייה / מאת הרמן הגנז 1966

החומה! אני רואה את החומה, וכל-כך קרובה. להוריד את הראש, להצמיד אותו אל כפות-הידיים המחופרות בקרקע. העלה הנה שמפריע אפשר לנשוך אותו, רק לא לזעזע את ההסוואה כולה. והגוף אפשר אולי משהו שמאלה. וזהו. כן, החומה.

ממול כמו מדרו בחוט — עמדת-שקים על גבי החומה, עמדת-שקים גבוהה שהיא בוודאי גם עמדת-תצפית, ובה אשנב-ירייה, והשטח עד שם פנוי ופתוח. אצלם אין חורבות ואין בתים הרוסים ואין גלי אשפה. יש אולי מעין התרוממות קלה שבקלות כלפי החומה, אבל השטח כולו פתוח וישר. שרירי-העורף מוחים על המאמץ, אפשר להרכיב את הראש ולעצום את העיניים ולזכור מה ראיתי. העמדה, זה מה שנחלק בזכרון. האם יש שם משהו? האם ניכר סימן כלשהו של מציאות אדם? תנועה, שינוי צבע, מי יודע. אבל השטח עד לשם. מי שמתכוון להמשיך הלילה ולהגיע — עליו ללמוד את פני השטח, לספוג אותם, לעבור בעיניים ובחושם ובזיכרון הלך וחוזר בכל הכיוונים האפשריים, מאה פעם, מאות פעמים — בשביל הפעם האחת שתבוא.

השטח כולה, כמדומה, סלעים וקוצים, רק סלעים וקוצים. מעבר לארבע הפסיעות של הפתח כבר סלע ראשון, וסביבו ואחריו סלעים נמוכים בחבורה, כמו יבלות גסות. אבל מה אחר-כך שם? — נדמה חלקה חרושה. שמאלה לא טוב: עצים אחדים מטופלים בשורה, ואם כן ודאי משעול למטה מהשורה, ובמשעול מניחים מוקשים. גדר-אבנים נמוכה גלוית להמשך המשעול, ועוד הלאה קומה גבוהה של בניין בודד. מאחריו זה כבר שם — בניינים חדשים בקווים חתוכים, אבל זהו כאן בשלוש קומותיו בית ותיק ובלט ועל גגו דגל התכלת של הארץ, מתנופף ועליו מעל לאותיות הרהבות השחורות, אונררא. רואים שמרתו אותן כקריאה ברורה מעבר לגבול אל הצד הישראלי, שידעו כי אם יורים לא הם יורים ולא עליהם יורים. ומה זה? — אנשים שם על הגג. אפשר לקרוא אליהם. בלי כפיות, אורחים, ואולי לא ערבים. את כל זה לשכוח — שומע? שומע? שומע? לשכוח. כאן הסכנה. כאן המשמרות, כאן האיזור המיוחד, המפונק, שבו מכירים כל אחד, שבו ישאלו מי אתה ומה אתה רוצה.

ללכת ישר, זאת השיטה — אבל מה הם עושים שם על הגג? מראים לתיירים את ירושלים הישראלית, כמו שאנחנו עושים לתיירים שלנו מהגגות שלנו — ללכת ישר, לחצות את השטח בדרך הבלתי-הגיונית ביותר, ישר מול החומה כמו בהמה, ישר מול העמדה הזאת. אגב, היא כנראה ריקה. אולי אפילו עזובה. אף לא סימן של תנועה. אחר-כך להמשיך לאורך החומה, שמאלה. ובכן, עוד פעם: הליכה ישרה, מאתיים צעד בערך — אחרי הסלעים בתוך השטח החרוש עד החומה, ואחר-כך שמאלה, עד שער שכם, או מה שגראה לי שם כשער בחומה, ואולי הוא פשוט פירצה. יש שם קצהו של משהו, אולי של אוטובוס, אולי מיגרש-חנייה של אוטובוסים, אולי קצהו של רחוב ותחנה סופית.

אחרי-הצהריים ישתנה כיוון האור לטובה, השמש תהיה מאוחרת הגב. מסך האור הזה המאובק, האטום — ייעלם. אפילו אשנב-הירייה האפלים יוצפו אור. והחומה, החומה לא תהיה גוש אחד כה-יחלק — אלא תגיש אל מול האור בכל חיטפוס הצבעים שלה. נדבכים ראשונים בקרקע, אפשר יהיה למנות את האבנים אחת לאחת, ירקרקות-חומות וביניהן חריצי-צל עמוקים, ממשיים.

נשה שמיר / מלך הגזול

באה אלי משלחת משכונת-גבול אחת שלנו שהיתה לפני ערבית כולה, ועכשיו חצייה הרוסה וחצייה מיושבת יהודים מזרחיים מחוסרי-עבודה עניים וצבעוניים. הם תבעו שיפונן לבתים ותיקון לכבישים, ובעיקר גדר של ממש לאורך שטח-ההפקר. לא די שיש לנו גבול, הרי יש לנו גם שטח-הפקר לכל אורך הגבול כמעט. ובאופן זה יש לנו הגבול בין שטח-ישראל לשטח-ההפקר שבצד הישראלי, הגבול בין שטח-ההפקר שבצד הישראלי לגבול, הגבול בין הגבול לשטח-ההפקר שבצד הירדני, הגבול בין שטח-ההפקר שבצד הירדני לשטח הירדני! רק גבול אחד אינו קיים לגמרי: הגבול בין כל זה לבין שגעון. בענין הגבול ושטח-ההפקר האריכו אנשי-המשלחת לדבר ולבקש. טפלו סיפור על סיפור: ילדים, משוגעים, תיירים — שתועים ונופלים בידי הירדנים ומחוזרים הביתה, לאחר שבועות או אפילו חודשים של סוהר, עינויים ומחלות. רשמתי לפניי את בקשותיהם והבטחתי לטפל בהן כמיטב יכולתי. זהו הסגנון, זה אפשר לעשות. ביקור במקום המעשה גם הוא חלק מן הסגנון. אבל אני שונא ביקורים רשמיים של הרשות בקרב העם. אינני רוצה להיות בנעליו של העם, ועוד פחות מכך במכונניתה של הרשות. לקחתי לי נעליים משלי ואוטובוס לתלפיות וערכתי סיור לאורך הגבול, רגלי ואלמוני. עד שהגעתי, מאובק ומגועל, לאחר הליכה של ששה קילומטרים מדרום לצפון לאורך גבול המזרח של העיר, עד שמצאתי עצמי, שם בשכונת הצפוניות, אובד דרך בין בתים בודדים, נטולי מובן, במורדו של הר אדמדם שנראה כאילו מאחוריו אין עוד שום דבר בעולם —

1966